

Współczesne rozumienie pojęcia praca w opinii studentów

Modern understanding of the concept work in the opinion of students

Słowa kluczowe: globalizacja, światowy kryzys finansowy, praca, zatrudnienie, precariat.

Key words: globalization, global financial crisis, work, employment, precariat.

Abstract: Globalisation and the global financial crisis have resulted in grave processes in the labour market, to mention unemployment resulting in the global expansion of precariat, i.e. the group of people who are unemployed or employed based on fixed term contracts. This situation results in precarity. Living an unpredictable life changes the viewpoint on many questions and notions, including work and employment. Research conducted among final year students of a private higher education institution in Warsaw has provided knowledge on respondents' perception of these concepts.

Wstęp. Globalny kryzys finansowy, który rozpoczął się we wrześniu 2008 r., nie dotyczył tylko rynków i instytucji finansowych, ale zagroził światowej gospodarce. Kryzys ujawnił zależność współczesnej gospodarki światowej od sytuacji w międzynarodowym systemie finansowym. „Problemy zetknięcia się młodych ludzi z rynkiem pracy i związane z tym perturbacje stanowią kanwę wielu rozważań i dyskursów. Dostosowanie absolwenta dla potrzeb rynku pracy stanowiło zawsze istotny problem dla instytucji oświatowych. Dziś w dobie globalizacji, szybkości rozwoju gospodarki, nauki zmiany w zakresie oczekiwań pracodawców są często wymuszane przez ogólnoswiatowe trendy społeczno-ekonomiczne. W takich sytuacjach zmieniają się oczekiwania rynku pracy, a rolą placówek edukacyjnych, jak i samych absolwentów, jest jak najszybsze dostosowanie się do tych oczekiwań”¹. Praca i jej uwarunkowania podlegają wciąż nowym wyzwaniom. „Obecny rynek pracy podlega wielu przeobrażeniom. Globalizacja, w tym zjawisko bezrobocia, proces starzejącego się społeczeństwa, uwalnianie zawodów (Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustaw regulujących wykonywanie niektórych zawodów, Dz. U. z 2013 r., poz. 829) sprawia, iż

¹ I. Kust, *Szkoła w okresie przemian i funkcjonowania dla rynku pracy*, [w:] *Przegląd Naukowo-Metodyczny, Edukacja dla Bezpieczeństwa*, Rok VII Numer 4/2014 (25), Poznań 2014, s. 187.

dynamika zmian jest bardzo duża”². S.M. Kwiatkowski stwierdza, iż „Rynek pracy nie należy postrzegać tylko przez pryzmat bezrobotnych absolwentów szkół, co ogranicza widzenie problemu. Podstawowe znaczenie ma analiza przepływu między stanem bezrobocia, zatrudnienia i bierności zawodowej. O przepływach decydują w istocie perspektywy rozwoju gospodarczego danego regionu czy województwa i możliwość tworzenia nowych miejsc pracy”³.

Zmiany odnoszą się również do różnych poziomów kształcenia, w tym nie tylko na poziomie edukacji oświatowej ale również szkolnictwa wyższego. „Trwający proces zmian w szkolnictwie wyższym odnosi się do wszystkich obszarów jego działalności. Wynika to z głębokiego procesu zmian następujących w otoczeniu uczelni”⁴. Jednym z nich jest niż demograficzny, który stanowi poważne zagrożenie dla wielu uczelni, przede wszystkim niepublicznych. Jednakże może on wpłynąć pozytywnie na jakość procesu dydaktycznego, a tym samym na jakość przygotowania studentów do rynku pracy.

„Współczesne szkolnictwo wyższe stoi przed wieloma wyzwaniami, jednym z nich jest niż demograficzny, który dla wielu uczelni może okazać się barierą, której nie pokonają. Jednakże wydaje się, że niż demograficzny może okazać się sprzymierzeńcem doskonalenia jakości kształcenia w pozostałych uczelniach”⁵.

Absolwenci szkół zwracają uwagę szczególnie na przygotowanie do rynku pracy – gdzie i w jaki sposób mogą być zatrudnieni. Istotnym elementem procesu kształcenia jest przygotowanie absolwentów do trudnego, niejednokrotnie nieprzewidywalnego rynku pracy. W procesie kształcenia zwiększa się rola i udział pracodawców. F. Szlosek podkreśla, iż w uczelniach zarówno publicznych, jak i niepublicznych „(...) silny wpływ na kształtowanie oferty studiów ma sytuacja na rynku pracy, z tym że oddziaływanie to ma charakter pośredni – poprzez kandydatów zgłaszających popyt na konkretne kwalifikacje. W przypadku studentów, dwa motywy przesądzają o wyborze studiów: 1) zainteresowanie kierunkiem kształcenia, 2) szanse na uzyskanie dobrej pracy (...)”⁶.

² I. Kust, *Wyzwania dla edukacji permanentnej wobec zmieniającego się rynku pracy*, [w:] *Rodzina i kariera. Rozważanie czy konflikt ról?* (red.) I. Janicka, M. Znajmiecka-Sikora, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 314.

³ S.M. Kwiatkowski, (red.), *Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji europejskiej*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; współpr. Instytut Badań Edukacyjnych; Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Warszawa 2001, s. 178.

⁴ J. Michalak-Dawidziuk, *Stan wiedzy studentów o Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego dwa lata po ich wdrożeniu – w świetle wyników badań*, [w:] *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności* (red.) E.J. Kryńska, M. Głowska-Soldatow, A. Kienig, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2015, s. 269.

⁵ J. Michalak-Dawidziuk, *Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym a globalne bariery*, [w:] В.Г.Кремен і ін. (red.), *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, Додаток 1 до Вип. 31, том I (43), Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, Київ 2013, s. 224.

⁶ F. Szlosek, *Współczesne problemy szkolnictwa wyższego*, [w:] *Aktywizacja zawodowa studentów w akademickich biurach karier* (red.) Stefan M., Kwiatkowski, M. Żurek M., Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB Radom, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, IBE, Warszawa – Radom 2008, s. 15.

Praca jest wartością ważną i oczekiwaną z punktu widzenia społecznego. „Prawo do pracy to prawo do wykonywania wybranego przez siebie zawodu; na zawód składałyby się tu kombinacja pracy zarobkowej i niezarobkowej, wypoczynku i regeneracji, odpowiadająca osobistym zdolnościom i aspiracjom. Ideał ten nigdy nie zostanie w pełni zrealizowany, ale wszystkie reformy i zmiany instytucjonalne powinny być oceniane na podstawie tego, czy zbliżają nas, czy oddalają od jego realizacji w odniesieniu do osób znajdujących się w najgorszym położeniu w danej wspólnotce”⁷. „Elastyczność podaży pracy to dostosowanie ilości pracy do popytu na nią i uzależnienie tego od warunków ekonomicznych zakładu pracy”⁸. Rolę pośrednictwa w elastycznym zatrudnianiu powierzono, zgodnie z dwiema ustawami, tj.: o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz zgodnie z ustawą o zatrudnianiu pracowników tymczasowych – agencjom pośrednictwa w zatrudnieniu i agencjom pracy tymczasowej. „W ostatnim czasie ok. 60% umów oferowanych przez agencje było umowami cywilnoprawnymi, pozostała część to umowy na czas określony. Umowy na czas nieokreślony stanowią zawsze mały odsetek”⁹.

Trudnym tematem, nawet problemem, staje się powszechność zatrudniania na umowy zlecenia, umowy krótkoterminowe, tzw. umowy śmieciowe. Tymczasowość zatrudnienia, zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy na niskich stanowiskach powoduje chaotyczność życia prywatnego i wręcz niemożliwość zaplanowania przyszłości.

„Prekariat to brak pewności, stałości i stabilności, to chroniczna niemożliwość przewidzenia przyszłości i nieustanny lęk, że przyniesie ona tylko pogorszenie sytuacji. Jest to kondycja kruchej i niepewnej egzystencji, na jaką skazana jest spora część światowej populacji (...). Oznacza życie pełne niepewności i trudne do zaplanowania (...)”¹⁰.

Metodologia i prezentacja wyników badań. Życie w niepewności i oczekiwaniu zmienia optykę postrzegania wielu kwestii, w tym pojęcia *praca*. Badania przeprowadzone w uczelni niepublicznej wśród studentów ostatniego roku studiów I i II stopnia pozwoliły na uzyskanie wiedzy w tym zakresie.

Celem badań było poznanie opinii studentów studiów niestacjonarnych uczelni niepublicznej na temat rozumienia pojęcia pracy.

W czerwcu i w lipcu 2015 r. przeprowadzono badania wśród studentów trzeciego roku studiów pierwszego stopnia (licencjat) i drugiego roku studiów drugiego stopnia (uzupełniające studia magisterskie) studiów niestacjonarnych w uczelni niepublicznej w Warszawie. W badaniach uczestniczyło 154 studentów, w tym 119 kobiet oraz 35 mężczyzn.

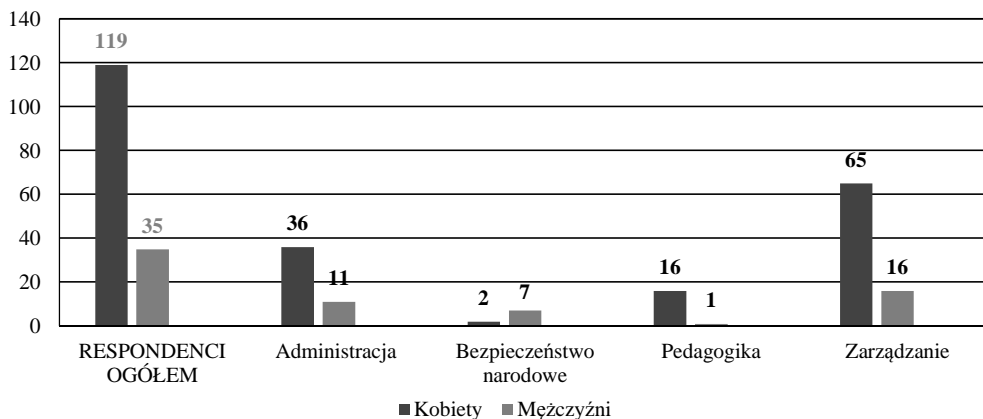
⁷ G. Standing, *Karta prekariatu*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2015, s. 17–18.

⁸ J. Urbański, *Prekariat i nowa walka klas*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2014, s. 93–94.

⁹ Tamże, s. 95.

¹⁰ J. Sowa, *Prekariat – proletariat epoki globalizacji*, [w:] *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, Muzeum Sztuki w Łodzi, Łódź 2010, s. 108–109.

Poniższy wykres przedstawia strukturę grupy badawczej w podziale na płeć.

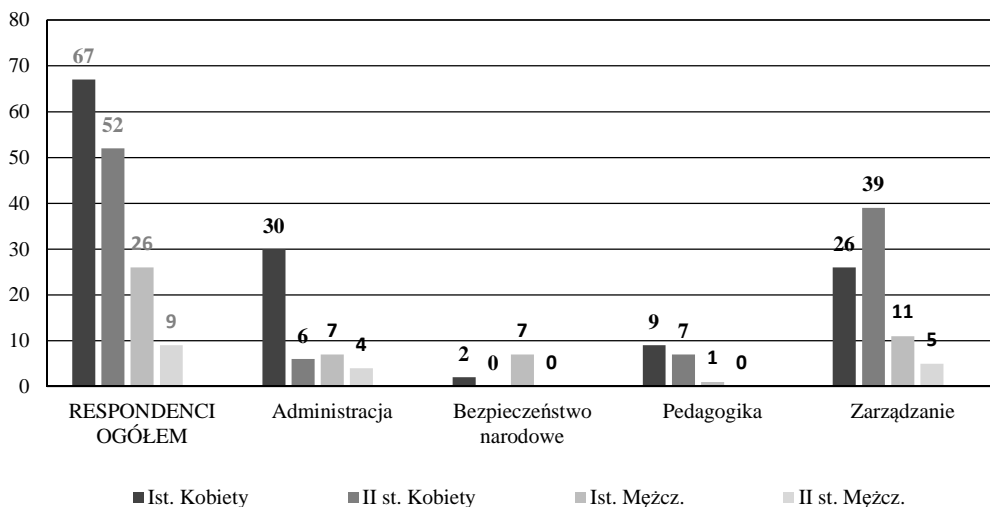

Wykres 1. Płeć badanych

Źródło: opracowanie własne.

Z ogólnej liczby 154 studentów największą liczebnie badaną grupę stanowiły kobiety (119 osób) na kierunku: zarządzanie (65, czyli 54,6%), administracja (36, czyli 30,2%), pedagogika (16, czyli 13,4%) i bezpieczeństwo narodowe (2, czyli 1,7%). Mężczyźni (35 osób) to zdecydowanie mniej liczna grupa badanych, w tym na zarządzaniu 16 (45,7%), administracji 11 (31,4%), bezpieczeństwie narodowym 7 (20%) i na pedagogice 1 (2,8%).

Wykres 2 ilustruje respondentów – kobiety i mężczyzn w podziale na poziom studiów I i II stopnia.

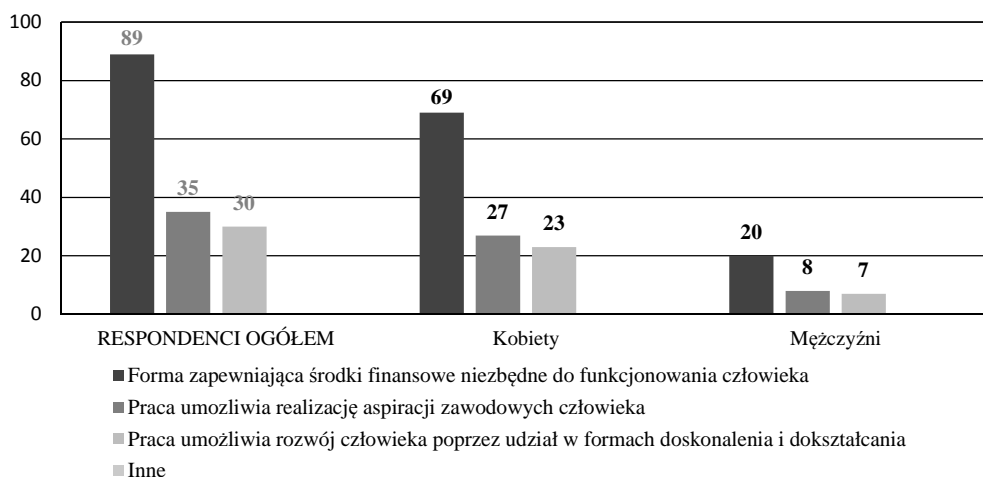

Wykres 2. Badane kobiety i mężczyźni w podziale na poziom studiów

Źródło: opracowanie własne.

W badanej grupie kobiet udział procentowy studentek z I i II stopnia był porównywalny i wynosił odpowiednio 56,3% oraz 43,7%. W przypadku mężczyzn liczba respondentów będących studentami studiów I stopnia była blisko trzykrotnie (26 do 9) wyższa od liczby studentów studiów II stopnia. Na każdym z kierunków studiów liczba studentów studiów I stopnia znacząco przewyższała liczbę respondentów II stopnia i wynosiła odpowiednio dla kierunku Administracja (7 do 4), Bezpieczeństwo Narodowe (7 do 0), na Pedagogice (1 do 0), na Zarządzaniu (11 do 5).

Współczesne rozumienie pojęcia praca. Respondenci proszeni byli o wypowiedź czym dla nich jest praca, jakie jest dla nich znaczenie pojęcia praca. Spośród trzech sugerowanych odpowiedzi absolwenci mieli możliwość wypowiedzi swobodnej zawartej w pytaniu *inne, jakie?*

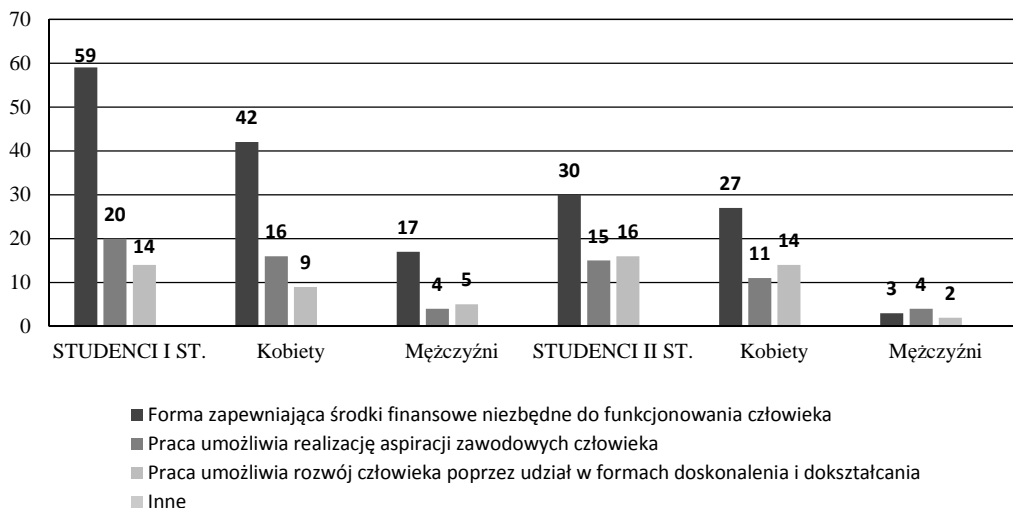

Wykres 3. Pojmowanie przez respondentów znaczenia pojęcia praca

Źródło: opracowanie własne.

Praca określana jako „forma zapewniająca środki finansowe niezbędne do funkcjonowania człowieka” jest pojęciem, które większość studentów wskazuje jako najbliższe ich wyobrażeniu o podstawowym rozumieniu pojęcia praca (89 ze 154 badanych, czyli 57,8%). Pozostałe określenia pracy „praca umożliwia realizację aspiracji zawodowych człowieka” oraz „praca umożliwia rozwój człowieka poprzez udział w formach doskonalenia i kształcenia” wzbudzają znacznie mniejsze zainteresowanie (odpowiednio 35 z 154 badanych, czyli 22,7% oraz 30 z 154 badanych, czyli 19,5%).

Odpowiedzi studentów na pytanie dot. rozumienia pojęcia pracy z uwzględnieniem podziału na studentów na studia I i II stopnia wskazują na podobne tendencje a ich wyniki ilustruje wykres 5.

Wykres 4. Pojmowanie przez badanych studentów studiów I i II stopnia pojęcia praca

Źródło: opracowanie własne.

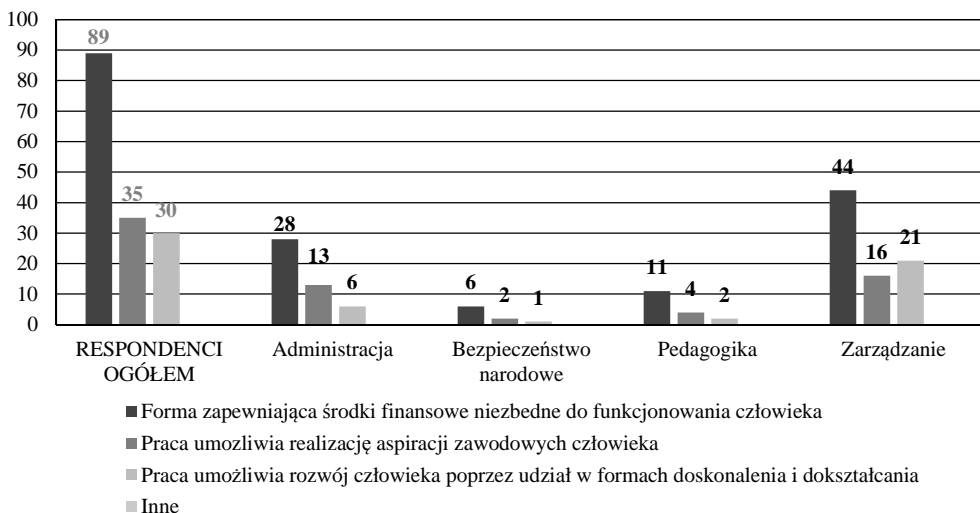
Większość (59 z 93 – 63,4%) studentów I stopnia, w tym zarówno większość (42 z 67 – 62,7%) kobiet jak i (17 z 26 – 65,4%) mężczyzn pracę rozumie jako „formę zapewniającą środki finansowe niezbędne do funkcjonowania człowieka”. W podobnych proporcjach na to pytanie wypowiedzieli się studenci studiów II stopnia czyli: prawie połowa (30 z 61 – 49,2%) badanych studentów, w tym 27 z 52, czyli 51,9% kobiet i 3 z 9, czyli 33,3% mężczyzn.

„Pracę umożliwiającą realizację aspiracji zawodowych człowieka” postrzega zdecydowana mniejszość (20 z 93 – 21,5%) studentów I stopnia w tym zarówno (16 z 67 – 23,9%) kobiet, jak i mężczyzn (4 z 26 – 15,4%). Podobnie stwierdza mniejszość (15 z 61 – 24,6%) studentów II stopnia, w tym 11 z 52, czyli 21,1% kobiet i 4 z 9, czyli 44,4% mężczyzn. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż na drugim stopniu badanych mężczyzn jest trzykrotnie mniej niż na pierwszym.

Zdecydowanie najmniej liczna grupa studentów zarówno I, jak i II stopnia dostrzega, iż „praca umożliwia rozwój człowieka poprzez udział w formach doskonalenia i doksztalcania”. Na I stopniu studiów 14 z 93, czyli 15% studentów, w tym 16 z 67, czyli 23,9% kobiet i 5 z 26, czyli 19,2% mężczyzn. Na II stopniu studiów mniejszość ta stanowi odpowiednio: (16 z 61 – 26,2%) studentów, w tym 14 z 52, czyli 26,9% kobiet i porównywalnie 2 z 9, czyli 22,2% mężczyzn.

Reasumując, przedstawione proporcje w podziale na płeć respondentów studiów I stopnia i II stopnia nie odbiegają w znaczący sposób i są porównywalne.

Poniższy wykres ilustruje wskazania studentów poszczególnych kierunków studiów na pytanie o rozumienie pojęcia praca, uwzględniając rozkład danych na poszczególnych kierunkach.

Wykres 5. Pojmowanie pojęcia praca przez studentów I i II stopnia ogółu badanych kierunków administracja, zarządzanie, pedagogika, bezpieczeństwo narodowe

Źródło: opracowanie własne.

Z ogólnej liczby 154 studentów studiów zarówno I i II stopnia należy stwierdzić, iż wyniki są porównywalne. Rozumienie przez studentów z różnych kierunków studiów pojęcia praca jest podobna. Odpowiedź „forma zapewniająca środki finansowe niezbędne do funkcjonowania człowieka” jest wskazywana najczęściej i na poszczególnych kierunkach stanowi znaczący procent (administracja – 28 z 47 osób, czyli 59,5%), bezpieczeństwo (6 z 9 osób, czyli 66,7%), pedagogika (11 z 17 osób, czyli 64,7%) oraz zarządzanie (44 z 81 badanych osób, czyli 54,3%).

Drugim wskazywanym określeniem pracy jest dla studentów badanych kierunków rozumienie pracy jako środka umożliwiającego realizację aspiracji zawodowych człowieka. W tym przypadku udział procentowy na poszczególnych kierunkach przedstawia się następująco: administracja – 27,7%, pedagogika – 23,5%, bezpieczeństwo – 22,2% i zarządzanie – 19,7% udzielonych odpowiedzi. W przypadku studentów kierunku zarządzanie na drugim miejscu znalazło się wskazanie, że „praca umożliwia rozwój człowieka poprzez udział w formach doskonalenia i dokształcania” – 21 z 81 studentów (25,9%). Ta odpowiedź na pozostałych kierunkach znalazła się na trzecim miejscu, tj.: administracja (12,8%), pedagogiki (11,7%) i bezpieczeństwa (11,1%). W odpowiedziach innych, czyli w możliwościach swobodnej wypowiedzi studenci nie wskazali innych znaczeń pojęcia „praca”.

Wnioski z przeprowadzonych badań. Reasumując, dla większości (89 ze 154, czyli 57,8%) studentów studiów zarówno I, jak i II stopnia badanych kierunków, w tym zarządzanie (44 ze 154, czyli 28,6%) studentów, administracja (28, czyli 18,2%), pedagogika (11, czyli 7,1%), bezpieczeństwo (6 czyli 3,9%) znaczenie pojęcia

praca rozumiane jest przede wszystkim jako **forma zapewniająca środki finansowe niezbędne do funkcjonowania człowieka**.

Drugim w kolejności akceptowanym określeniem pracy jest dla 35 spośród 154 badanych (22,7%) studentów rozumienie pracy jako **środka umożliwiającego realizację aspiracji zawodowych człowieka**. Udział procentowy tej odpowiedzi na poszczególnych kierunkach był porównywalny i wynosił dla kierunku administracja (27,6%), pedagogiki (23,5%) i bezpieczeństwa (22,2%). Wyjątkiem jest tu zarządzanie (7,4% badanych studentów), gdzie określenie **praca umożliwia rozwój człowieka poprzez udział w formach doskonalenia i kształcenia** znalazło się na miejscu drugim (25,9% respondentów z wydziału). Ta funkcja pracy na pozostałych kierunkach studiów nie znalazła zbyt wysokiego uznania (administracja – 12,8%, pedagogika – 11,8% i bezpieczeństwo – 11,1% badanych studentów wydziałów).

W odpowiedziach innych, czyli w możliwościach swobodnej wypowiedzi studenci nie udzielili odpowiedzi.

Studenci udzielający odpowiedzi to najczęściej osoby pracujące, kształcące się na studiach niestacjonarnych. To osoby łączące trud pracy i studiowania, niejednokrotnie mające na utrzymaniu rodziny, co staje się dodatkowym obciążeniem. W pracy ważnym czynnikiem dla młodego człowieka jest sposób zatrudnienia, który budzi wciąż wiele kontrowersji w aspekcie zawieranych umów.

W tym kontekście oczywiste staje się najbardziej popularne określenie pracy jako **formy zapewniającej środki finansowe niezbędne do funkcjonowania człowieka**. Aspiracje zawodowe człowieka, aspekty kształcenia czy doskonalenia zawodowego niejako samoistnie są na dalszym planie.

Zakończenie. „Rola pracy w kształceniu i wychowaniu jest znacząca i konieczność jej uwzględniania jako czynnika wspomagającego rozwój jednostki nie powinna budzić zastrzeżeń. Raz jeszcze podkreślić warto, że pracy nie można nauczyć się, słuchając lub czytając o niej. Podobnie nie można ukształtować właściwych postaw: szacunku do pracy własnej i innych osób, dyscypliny, gospodarności, samodzielności itp., niezbędnych nie tylko do uzyskania i utrzymania zatrudnienia, ale także potrzebnych w życiu pozazawodowym”¹¹.

W propozycjach rozwiązań przygotowania młodzieży, studentów do pracy należy wymienić konieczność zwiększenia troski i konsolidacji różnych środowisk na rzecz przygotowania młodzieży do wykonywania zawodu. Międzyresortowe, spójne, systemowe rozwiązania dotyczące m.in. warunków pracy, sposobów zatrudniania mogą w znacznym stopniu zwiększyć motywację młodzieży do pracy.

„Przygotowując się do realizacji celów w perspektywie długofalowej, zachodzi potrzeba, a wręcz konieczność, zespolenia środowiska naukowego, w szczególności pedagogów pracy, pracodawców oraz władz administracyjnych i samorządowych w celu zapewnienia spójności w rozwiązywaniu trudnych problemów występujących

---

¹¹ R. Gerlach, *Praca człowieka jako problem pedagogiczny*, [w:] R. Gerlach (red.) *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – wyzwania – zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2008, s. 126.

na styku edukacji i rynku pracy. (...). Jerzy Amboroży podkreśla: „Przytoczone dane dotyczące prognozowanych zmian popytu na pracę osób według poziomu wykształcenia wskazują na potencjalnie rosnący popyt na pracę osób o wyższym poziomie wykształcenia, co niewątpliwie jest również wyzwaniem dla systemu edukacji”¹².

Kolejnym ważnym czynnikiem w aspekcie kształcenia dla rynku pracy i przygotowania do wykonywania zawodu, do pracy jest podnoszenie jakości kształcenia. „W procesie wdrażanych zmian ważnym kryterium jest jakość kształcenia rozpatrywana w odniesieniu do „efektów uczenia się” oraz przygotowania do rynku pracy. W procesie kształcenia ma to zastosowanie na każdym etapie od formułowania celów do oceny poziomu realizacji.”¹³ „Istotnym rozwiązaniem jest (...) pewien kanon ogólnych zdolności pracowniczych, który powinien znaleźć odbicie w projektowanych standardach kompetencji zawodowych i dyplomów „profilu kompetencji kluczowych”, który ułatwi pracodawcom poszukiwanie kandydatów do pracy.”¹⁴

„Z badań wynika, że na rynku pracy poszukiwane są coraz częściej osoby krytycznie myślące, niezależne w swoich sądach, potrafiące współdziałać w zespole, umiejące podejmować decyzje. Szczególnego znaczenia nabierają umiejętności, które L. Resnick definiuje jako umiejętności myślenia wyższego rzędu, umożliwiające dokonywanie precyzyjnych rozstrzygnięć i analizę sytuacji z zastosowaniem zróżnicowanych kryteriów [Bogaj, 1998, s. 106]. Kształtowanie tych umiejętności to ważne wyzwanie dla szkolnictwa wyższego”¹⁵.

W świecie kryzysów, w tym kryzysu wartości, exodusu, procesu zmian społeczno-gospodarczych, finansowych, politycznych, różnorodnych przemian z tym związanych, zmieniających się rynków pracy i przeobrażeń w procesie kształcenia niezależnie od typu i poziomu kształcenia należy przede wypracować wśród młodych ludzi, młodzieży i studentów potrzebę ustawicznego kształcenia i doskonalenia się. „Wykreowanie postawy zamiłowania do uczenia się pozwala nie tylko funkcjonować na rynku pracy i rozumieć otaczający świat oraz zjawiska w nim występujące, ale także umożliwia autokreację człowieka i twórcze działania mające na celu pokonywanie siebie”¹⁶.

---

¹² J. Amboroży, *Edukacja a rynek pracy – problemy teraźniejszości, wyzwania przyszłości*, Edukacja Ustawiczna Dorosłych nr 4(79)/2012, s. 98.

¹³ I. Kust, *Nowy model kształcenia w szkolnictwie wyższym a przygotowanie do rynku pracy*, [w:] *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności* (red.) E. J. Kryńska, M. Głoskowska-Sołdatow, A. Kienig, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2015, s. 247.

¹⁴ H. Bednarczyk, I. Woźniak, *Efekty uczenia się w procesie pracy w systemie kwalifikacji zawodowych*, [w:] *System wsparcia uczenia się pozaformalnego i nieformalnego osób o niskich kwalifikacjach*, Z. Kramek, K. Sławinska, K. Symela (red.), ITeE – Państwowy Instytut Badawczy Radom 2012, s. 28.

¹⁵ R. Gerlach, *Szkolnictwo wyższe w aspekcie potrzeb rynku pracy*, [w:] *Aktywizacja zawodowa studentów w akademickich biurach karier* (red.) Stefan M., Kwiatkowski M. Żurek M., Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB Radom, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, IBE, Warszawa 2008, s. 25.

¹⁶ J. Michalak-Dawidziuk, *Lifelong learning – potrzeba współczesnego rynku pracy czy całonocna autokreacja człowieka?* [w:] *Transgresje w edukacji. Tom 2* (red.) I. Paszenda, R. Włodarczyk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014, s. 223.

Bibliografia

1. Ambroży J., *Edukacja a rynek pracy – problemy teraźniejszości, wyzwania przyszłości*, Edukacja Ustawiczna Dorosłych nr 4(79)/2012.
2. Bednarczyk H., Woźniak I., *Efekty uczenia się w procesie pracy w systemie kwalifikacji zawodowych*, [w:] *System wsparcia uczenia się pozaformalnego i nieformalnego osób o niskich kwalifikacjach*, Kramek Z., Sławińska K., Symela K. (red.), Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2012.
3. Gerlach R., *Praca człowieka jako problem pedagogiczny*, [w:] R. Gerlach (red.) *Praca człowieka w XXI wieku. Konteksty – wyzwania – zagrożenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2008.
4. Gerlach R., *Szkolnictwo wyższe w aspekcie potrzeb rynku pracy*, [w:] *Aktywizacja zawodowa studentów w akademickich biurach karier* (red.) Stefan M., Kwiatkowski M., Żurek M., Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB Radom, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, IBE, Warszawa 2008.
5. Kust I., *Nowy model kształcenia w szkolnictwie wyższym a przygotowanie do rynku pracy*, [w:] *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności* (red.) E. J. Kryńska, M. Głoskowska-Soldatow, A. Kienig, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2015.
6. Kust I., *Szkoła w okresie przemian i funkcjonowania dla rynku pracy*, [w:] *Przegląd Naukowo-Metodyczny, Edukacja dla Bezpieczeństwa*, Rok VII Numer 4/2014 (25), Poznań 2014.
7. Kust I., *Wyzwania dla edukacji permanentnej wobec zmieniającego się rynku pracy*, [w:] *Rodzina i kariera. Rozważanie czy konflikt ról?* (red.) Janicka J., Znajmiecka-Sikora M., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
8. Kwiatkowski S.M. (red.), *Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji europejskiej*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; współpr. Instytut Badań Edukacyjnych; Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu, Warszawa 2001.
9. Michalak-Dawidziuk J., *Lifelong learning – potrzeba współczesnego rynku pracy czy całonocna autokreacja człowieka?* [w:] *Transgresje w edukacji. Tom 2* (red.) Paszenda I., Włodarczyk R., Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014.
10. Michalak-Dawidziuk J., *Jakość kształcenia w szkolnictwie wyższym a globalne bariery*, [w:] В.Г. Кремен і in. (red.), *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*, Додаток 1 до Вип. 31, том I (43), Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди, Київ 2013.
11. Michalak-Dawidziuk J., *Stan wiedzy studentów o Krajowych Ramach Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego dwa lata po ich wdrożeniu – w świetle wyników badań*, [w:] *Na rozdrożu biurokratycznej arbitralności* (red.) Kryńska E.J., Głoskowska-Soldatow M., Kienig A., Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2015.
12. Szlosek F., *Współczesne problemy szkolnictwa wyższego*, [w:] *Aktywizacja zawodowa studentów w akademickich biurach karier* (red.) Stefan M., Kwiatkowski M., Żurek M., Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB Radom, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, IBE, Warszawa – Radom 2008.
13. Sowa J., *Prekariat – proletariat epoki globalizacji*, [w:] *Robotnicy opuszczają miejsca pracy*, Muzeum Sztuki w Łodzi, Łódź 2010.
14. Standing G., *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa.*, Wyd. Naukowe PWN SA, Warszawa 2014.
15. Standing G., *Karta prekariatu*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2015.
16. Urbański J., *Prekariat i nowa walka klas, Przeobrażenia współczesnej klasy pracowniczej i jej formy walki*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2014.

dr Izabella KUST

Wyższa Szkoła Menedżerska
Wydział Nauk Społecznych i Administracji
Katedra Pedagogiki
ul. Kawęczyńska 36, 03-772 Warszawa